

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TAILIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI



«TASDIQLAYMAN»
O'quv-usuliyat bo'yicha prorektor
R.G'. Jumayev
2024 yil



O'quv-usuliyat bo'yicha departamenti
boshlig'i
M. Tursunov
№ 16 2024 yil

**5120300 – Tarix (Islom tarixi va manbashunosligi) bakalavriat
yo'nalishi ixtisoslik fanlaridan**

Yakuniy davlat Attestatsiyasi sinovlari bo'yicha fanlar

DASTURI

Ixtisoslik fanlari:

- 3.03 - "Islom tarixi"**
- 3.01 - "Islom manbashunosligi"**
- 2.03 - "Islomshunoslik"**

Buxoro – 2024

ANNOTATSIYA

Mazkur Dasturda Davlat ta'lim standartlarining ta'lim soxalari bo'yicha ishlab chiqilishi o'quv fanlarini variativ tanlash asosida o'quv-metodik majmualar (dastur, o'quv rejas, darsliklar)ni yaratish uchun keng imkoniyatlar ochib berishi, shuningdek, o'quv fanlararo bog'lanish va bilimlarini muvofiqlashtirish tamoyili asosida o'quv fanlarining ichki bog'liqligi va fanlararo aloqasini ta'minlanishi ko'rsatilgan.

Hozirda o'qituvchilarning yuqori kasbiy tayyorgarlikka, pedagogik mahoratiga, yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga, makkura borasida chuqur bilimiga ega bo'lishi, ta'lim-tarbiya ishlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol usullardan samarali foydalanishi davr talabi hisoblanadi.

Mazkur Dasturda ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish jiddiy vazifa bo'lib turishi, buning uchun har bir o'qituvchi o'z fanini o'qitishning eng samarali zamonaviy pedagogik texnologiyalarni puxta bilishi va bu sohadagi yangiliklarni uzluksiz o'rganib borish orqali o'z kasbiy mahoratini muntazam oshirib borishi haqida ta'kidlangan.

Ushbu Dastur 5120300 – Tarix (Islom tarixi va manbashunosligi) ta'lim yo'nalishi malaka talablari asosida ishlab chiqilgan.

Ushbu yakuniy davlat atestatsiyasi dasturi Oliy va o'rta muksus ta'lim vazirligining 2009 yil 22 maydagi 160-son buyrug'i bilan tasdiqlangan, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2009 yil 5 iyunda 1963-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining yakuniy davlat atestatsiyasi to'g'risida Nizom" ga asosan, "Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa" kafedrasida ishlab chiqilgan.

Tuzuvchilar:

Namozov B.B.

BuxDU "Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa" kafedrasi mudiri, f.f.d (DSc),

Djurayev X.X.

professor
BuxDU "Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa" kafedrasi dotsenti, t.f.f.d (PhD)

Rajabova R.Z.

BuxDU "Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa" kafedrasi o'qituvchisi
Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa"
Kafedrasi o'qituvchisi

Boltayeva D.D.

Taqdirchilar:

Ochilov A.T.

BuxDU "Buxoro tarixi" kafedrasi dotsenti,
t.f.f.d(PhD)

Qilichev R.E.

Buxoro davlat pedagogika instituti "Jitimoiy fanlar" kafedrasi dotsenti, tarix fanlari nomzodi

Yakuniy Davlat atestatsiyasi dasturi "Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa" kafedrasidasing 2024 yil 23 maydagi 13-sonli yig'ilishida muhokama qilingan va ma'qullangan.

Yakuniy Davlat atestatsiyasi dasturi Tarix va yuridik fakuliteti kengashining 2024 yil 28.01 dagi 9 - sonli yig'ilishida muhokama qilinib, tasdiqqa tavsifa etilgan.

Yakuniy Davlat atestatsiyasi dasturi Buxoro davlat universiteti Kengashining 2024 yil 30.03 dagi 8 - sonli yig'ilishida muhokama qilingan va tasdiqlangan.

Yakuniy Davlat attestatsiyasi dasturi 6220300 – Tarix (Islom tarixi va manbashunosligi) yo'nalishi bitiruvchilarining "Ixtisoslik fanlari" bo'yicha egallagan bilim va malakalarini baholash uchun tuzilgan. Mazkur dastur 1-4 kurslarda "Islom tarixi" fandan o'qitilgan. Ushbu dastur "Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa" katedrasi muqaddas islom dinining VII - asrdan hozirgi kungacha bosib o'tgan uzog va murakkab tarixiy yo'lini, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ma'naviy hayotini xolisona o'rganish, mamlakatimizning demokratlashirish va iqtisodiyotni bozor tamoyillari, jahon hamjamiyatiga har tomonlama integratsiyasini chuqurlashtirish, xorijiy mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy taraqqiyotini ilmiy va amaliy ahamiyatini hamda fanning rivojlanish qonuniyatlari va tamoyillari, fanning tarkibi va tuzilishi, uni tashkili qilish va boshqarish, fanning tasnifi kabi masalalar ahamiyati ochib berilib, talabalarning nazariy va amaliy masalalari to'g'risida nazariy bilimlarni shakllantirish va amaliyotda tatbiq etish ko'nikmasini hosil qilishdan iborat hamda islom tarixchilarni zamonaviy fanning muammolarini ochuvchi islom tarixi va manbashunos tarixchi mutaxassisini tayyorlashdagi o'rni kabi masalalarni qamraydi.

Dasturning asosiy qismida fanlarning pycedmyeti va bilish usullari, ishlab chiqarish jarayoni va uning natijalari, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni tizimni o'rganishda Islom tarixining qiziqarli va murakkab jarayonlarida ilk islom davrining shakllanishi va tarixiy bosqichlari, islom tarixi masalalarini yechish usullari, islom tarixini davrlashtirish, islom falsafasining asoslari, mohiyati va tarixi, islom falsafasining dunyo taraqqiyotiga qo'shgan hissasi, islom tarixining davrlarga bo'linishi, ilk islom, Xulafoi Roshidin, Umaviylar, Abbosiyar, Saljuqiylar va boshqa musulmon sulolalar davrlarining o'ziga xos xususiyatlari, tariqiyotning o'rni va ahamiyati beqiyos bo'lganligi, uning taraqqiyotida mavjud bo'lgan ko'plab bosqichlar, tamoyillar, yo'nalishlar, shuningdek, turli tarixiy davrlarda Arab xalifaligining rivojlanishida ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy omillarining ta'sirini ochib berish va har tomonlarini atroflicha tahlil etish, Sharq va G'arb mamlakatlarida islom tarixining bugungi holati hamda rivojlanish yo'nalishlarini mustaqil tahlil etish, Arab

4



Islomshunoslik fanining boshqa fanlar bilan aloqasi. Islomshunoslikda Qur'on, hadis, fiqh, aqida, tasavvuf, mantiq, balog'at manbalari har tomonlama tavsif va tahlil qilinadi.

JOHILIYA DAVRI TARIXI.

Johiliya davri urf-odatlar. Islom kelishidan avval arablarda "din" tushunchasi. Arablarda hukmron bo'lgan ko'pxudolik dinlarining ko'rinishi va yakka-xudolik g'oyalarni shakllanishi. Johiliya davri manbalari. Ilk vahiyning nozili bo'lishi.

ISLOMNING ILK DAVRI TARIXI

Islom dinini vujudga kelishi, tarqalishi. Makka va Madina davri. Turli shaharlarga Payg'ambar tomonidan maktablarni yuborilishi. Abu Bakr, Umar, Usmon va Alining xalifalik davrlari. Mavzuga doir manbalarni o'rganish.

QUR'ONSHUNOSLIK. QUR'ONNING JAMLANISH TARIXI.

"Qur'on" so'ziga berilgan ta'rif. Vahiyi tushurilishi. Vahiy, kashf va ilhom so'zlari bilan farqlari. Qur'oni karimning nozili bo'lishi borasidagi ulamolarning qarashlari. Qur'oni karimning jamlanish bosqichlari. Rasmiy mushaf tushunchasi. Usmon mushafi. Usmon mushafini o'ziga xos jihatlari.

MAKKIY VA MADANIY OYATLAR.

Oyatlarni makkiiy va madaniyga ajratish borasidagi qarashlar. Makkiiy va madaniy oyatlarning o'ziga xos jihatlari. Oyatlarni tongda, tunda, fazoda nozil qilinishi. Oyatlarni bosqichma-bosqich nozili qilinishi. Oyatlarni nozili qilinish tartibi va mavjud tartib.

NOSIX VA MANSUX ILMI

Qur'oni karimda nasx. Nosix va mansux so'zlarining lug'aviy va istilohiy ma'nolari. Nasx qilinadigan hukmlarning turlari. Nasxning hikmatlari. Nasx bilan xoslash orasidagi farq. Nosix va mansux ilmining shakllanish tarixi. Nasxning shartlari. Nasxning turlari. Qur'onning Qur'on bilan nasx bo'lishining qismlari. Qur'ondagi nasx qilingan va nasx qiluvchi oyatlar borasidagi qarashlar.

SABABI NUZUL ILMI. SABABI NUZULNING IFODA TURLARI.

Sababi nuzulga tegishli oyatlarni ikki qismga bo'linishi. Sababi nuzul ilmining ahamiyati va uning foydasi. Sababi nuzul rivoyatlarini turli bo'lishi. Sababi nuzulning ifoda turlari. Sabab bir nechta, nozil bo'lgan oyat bitda bo'lishi va bu holatda sababni aniqlash yo'llari.

17

YETTI XARF TUSHUNCHASI. QIROAT TARIXI.

Qur'oni karimni yetti harfda nozili bo'lishi va bu borada kelgan hadislar. Yetti harfga tegishli fikrlar. Yetti harf va qiroat. Qiroat ilmi bosib o'tgan bosqichlar. Qiroat ilmiga oid asarlar.

QUR'ON TAFSIRLARI VA TARJIMALARI

Tafsir va ta'vil tushunchalari. Tafsir ilmini rivojlanish tarixi. Tafsir maktabi imomlari. Qur'onga yozilgan tafsirlar. Tafsir maktabidan yetishib chiqqan mufassirlar. Tarjima so'zining mohiyati. So'zma-so'z tarjima. Ma'noviy tarjima va uning hukmi. Mustaqil O'zbekistonda Qur'oni karim tafsiri va tarjimai borasida amalga oshirilgan ishlar.

QUR'ONNING QADIMIY QO'LYOZMALARI.

Qur'onshunoslikka oid zamonaviy tadqiqotlar. Qur'onning qadimiy qo'lyozmalari tarixi. Qur'onshunoslik sohasi bo'yicha O'zbekistonda olib borilgan tadqiqotlar. Qur'on ilmlarining G'arb olimlari tomonidan tadqiq qilinishi. Qur'on ilmlarini Sharq olimlari tomonidan o'rganilishi.

HADISSHUNOSLIK.

Hadissshunoslikka oid zamonaviy tadqiqotlar: "Hadis" tushunchasi. Hadis bilan sunnatning farqi. "Ahi sunna" va "Ahi hadis" tushunchalari orasidagi farq. Hadislarning yozilishi tarixi. Mustaqil O'zbekistonda hadissshunoslik. Hadissshunoslik bo'yicha amalga oshirilgan tadqiqotlar. Sharqda hadis ilmini o'rganilishi. Hadissshunoslikning paydo bo'lishi. G'arb hadissshunoslari va ularning tadqiqotlari.

HADIS ILMINING OLTIN DAVRI.

Hadis ilmining Markaziy Osiyoga kirib kelishi. Sahobiylarning hadis o'rganishlari. Hadis ilmida yangicha uslublarni paydo bo'lishi. Oltin asar yozilgan davr. Imom Buxoriy va Imom Muslim va boshqa muhaddislarning faoliyatlari. Oltin ishonchli asarlarning o'ziga xos jihatlari. Markaziy Osiyoga islomning kirib kelishi. Ilk muhaddis ulamolar. Markaziy Osiyodan yetishib chiqqan muhaddislar.

HADIS O'RGANISH ODOBLARI.

Hadislarni yaxshi tushunish uchun zarur bo'ladigan omillar. Hadis o'rganish odoblari. Ustoz va talaba odobi. Niyat, ixlos, rostgo'y, pokiza yurishlik, ilm olish, ustozni xurmat qilish. Hadislarni tushunish uchun zarur omillari: arab tili, hadislarni Qur'onga muvofiq o'rganish va boshqalar.

HADIS ILMI ISTILOHLARI.

"Mustalah al-hadis" ilmining shakllanishi. "Hadislarni rivoyat nuqtai nazaridan bilish", "Hadislarni tushunish nuqtai nazaridan bilish", "Isnod", "Musnad", "Muttasil", "Munqate'", "Musannif", "Roviy", "Adolar", "Musnid", muhaddis darajalari: "Matn", "Hadis", "Hadis nabaviy", "Hadisi Qudsiy", "Sunnat".

HADIS ISNODLARI TAHLILI.

Ishonchli hadislar va ularga amal qilish. Hadislarning muhaddislarga yetib kelishi bo'yicha turlarga bo'linishi. Mutavotir: lafziy va ma'naviy. Mutavotir hadisning shartlari. Ohad – mashhur, aziz va g'arib hadislar. Hadisning sahih bo'lishiga talab qilingan shartlar. Sahih hadislar to'plangan kitoblar. Sahihlik borasidagi hadis kitoblarning darajalari. Hasan hadisning paydo bo'lishi, shartlari va turlari.

HADIS TO'PLAMLARI.

Hadislarni bugungi kundagi ahamiyati. Hadis to'plamlarini qiyosiy o'rganish. Mavzularga asoslangan to'plamlar. Ahkom hadis to'plamlari, roviylarga oid to'plamlar. Hadislarning tarbiyaviy ahamiyati. Hadislardan odob va ahloqqa oid ishlarda foydalanish. Qudsiy hadislarda ahloqiy mezonlar.

ISLOMDAGI YO'NALISH VA OQIMLARNING VUJUDGA KELISH

SABABLAR

Islom tarixidagi dastlabki ixtiloflar va xorijylarning vujudga kelishi. Payg'ambar vafotidan keyin ansoriylar bilan muhojirlar o'rtasida xalifalik borasidagi ixtiloflar. Abdulloh ibn Saba' boshchiligidagi fitnalar. Jamal va siffin janglari sabablari. Ali bilan Muoviya o'rtasidagi ixtiloflar a takkim sulthi. Xorijylarning ajralib chiqishi. Shialarning vujudga kelish tarixi. Shialarning islom olamida tarqalishi hamda turli ichki oqimlarga bo'linib ketishi. Shialardagi zaydiya, ismoliya, isna ashariya oqimlarning aqidaviy qarashlari. Mu'azila ta'limotining paydo bo'lishi.

AHLU-S-SUNNA VA-L-JAMOA VAKILLARINING ASLIY ILDIZLARI VA

NOMLANISH TARIXI

"Ahlu-s-sunna va-l-jamoa" yo'nalishi vakillarining qarashlari Qur'on va sunnatga asoslanib shakllanishi. Yo'nalishning nomlanishidagi tadrijiy bosqichlar. "Ahlu-s-sunn va-l-jamoa" mazhab asoschilari.

AQIDA ILMINING VUJUDGA KELISH TARIXI VA MAVZULARI

MOHIYATI

Aqida ilmi rivojlanish bosqichlari. Aqida ilmi tarixi va uning rojlanish

jarayoni. Payg'ambar sahobalari va keyinchalik Abdulloh ibn Sabiq tomonidan ko'tarilgan dastlabki aqidaviy mavzular. Kalom ilmining shakllanishida mu'tazililarning xizmatlari. Kalom ilmiga bo'lgan munosabat.

MOTURIDIYA TA'LIMOTI

Movaronnahda moturidiya ta'limotini shakllanishi. Moturidiy ta'limotiga doir asarlar. Qur'on, hadis va boshqa islom manbalarida turli oqimlar qarashlariga keltirilgan raddiyalar.

IYMON MASALASI BORASIDAGI QARASHLAR

Iymonga berilgan ta'riflar haqida. Hanafiy va murjiylarning qarashlari. Iymonning faqat tilda bo'lishligi botil ekanligi. Gunohi kabira qilgan mo'minning holati haqidagi bahslar. Iymonning arkontlari, islom va iymon tushunchalari haqida qiyosiy tavsif.

ALLOHNING ZOTI VA SIFATLARI. ISLOMDA TAQDIR BORASIDAGI

FIKRLAR.

Allohning ismi va sifatlari haqida ma'lumot. Allohning fe'liy va zotiy sifatlari. Allohning zoti va sifatlari haqida bildirilgan aqidaviy qarashlar. Qadar va gazo so'zlarining lug'aviy va istilohiy ma'nolari. Taqdirning ta'drijiy bosqichlari. Taqdir borasida islomning turli yo'nalish vakillari bildirgan fikrlar. Allohning kavniy va shariy irodasi.

ISLOM HUQUQI ASOSLARI. ISLOM HUQUQI MANBALARI.

Shariat tushunchasi. Qur'on va hadisda topilgan hukmlarning bosqichma-bosqich joriy qilinishi. Sahobalar davrida fiqh ilmining yuzaga kelish tarixi. Tobe'inlar va ulardan keyingi davrda fiqh ilmining rivojlanish omillari. Ahli sunna va-jamoa atamasining paydo bo'lishi. Qur'on va sunna shar'iy hukm olinuvchi asosiy manba sifatida. Qur'on va sunnadan hukm olinmaydigan o'rinlar. Ijmo va qiyos shar'iy hukm olinuvchi manba sifatida. Qiyosning shartlari. Ijmoning shartlari.

FIQH MAKTABLAR VA HANAFIYLIK.

Movaronnahda fiqh ilmi rivoji. Mazhab tarifi va uning xususiyati. Islomdagi fiqhiy maktablar: hanafiy, shofeiy, molikiy va hanbaliy. Hanafiy mazhabi va uning paydo bo'lish va tarqalish tarixi. Abu Hanifa va uning shogirdlari. Movaronnahga kirib kelgan dastlabki fiqhiy maktablar. Hanafiylikning Movaronnahr hududiga mazhab sifatida joriy qilinishi. Movaronnahrlik dastlabki faqihlar.

FATVOLAR ISLOM DINING ASOSIY MANBALARI SIFATIDA

Islom dinida farvo kitoblarining paydo bo'lishi. Bunday kitoblar musulmonlar hayotidagi ahamiyati. Mintaqalar bo'yicha fatovlar. Farvo kitob to'plamlari: «al-Fatovo al-Bazzoziyah», «al-Fatovo al-Hindiyah», «Fatovo Qozixon», «al-Majalla al-ahkomiyah». Zamonaviy farvo kitoblari. Fatvolar chiqaruvchi markazlar.

FIQH OLIMLARIGA QO'YILGAN TALABLAR.

Zamonaviy fiqhiy markazlar faoliyati. "Fihq" atamasi ta'rif. Mazhabboshi tushunchasi. Mujtahid va uning shartlari. Hanafiy mazhabi olimlari darajalari. Mutaaxxir va mutaqaddim olimlar. Qo'zi tushunchasi. Mutfiy va unga topilishi lozim bo'lgan shartlar. Hanafiy mazhabi mujtahidlar darajasi. Islom fiqhi akademiyasi. Zamonaviy fiqhiy tashkilotlar. Fiqh as-siyra. Zamonaviy fatvolarning o'ziga xos xususiyatlari.

ILK ISLOM DAVRIDA TASAVVUFIY QARASHLAR, SAHOBIYLAR VA TOBEIYLAR DAVRIDA ZUHHD.

Tasavvufning asosiy mavzulari: valiylik, karomat, tariqat va maqomlar. Ilk islom davrida zuhdona hayot. Zuhd, ehsan tushunchalarini yoritilishi. Islom aqidasi-ga ko'ra mo'jiza payg'ambardan, karomat avliyolardan sodir bo'lishi haq deb e'tiqod qilinishi.

MARKAZIY OSIYODA TARIQATLAR SHAKLLANISHI.

Kubraviya, Yassaviya, Naqshbandiya. Markaziy Osiyodan yetishib chiqqan tasavvuf namoyondalari — Hakim Temiziy, Kaloboziy, Sufi Allayor va boshqalarning moturidiya aqidaviy maktabiga ergashgani va ularning asarlari tahlili. Kubraviya tariqatining paydo bo'lishi. Najmiddin Kubro hayoti. Usuli ashara tahlili. Kubraviya jamoalarining keyingi taqdiri. Ahmad Yassaviy hayoti va ijodi. Yassaviy tariqatining o'ziga xos jihatlari. Yassaviy tariqatining nazariy asoslari. Yusuf Hamadoniyning Markaziy Osiyoga tashrif buyurishi, hayoti va ijodiga oid ma'lumotlar. Bahouddin Naqshband shaxsiyatiga doir ma'lumotlar.

MUMTOZ TASAVVUF NAMOYONDALARI SOXTA SUFIYLIK HAQIDA

Haqiqiy va soxta sufiylarning xususiyatlari. Soxta sufiylarning maqsadlari. Mumtoz tasavvuf manbalarida soxta sufiylikning tanqid qilinishi. Soxta sufiylikning ijtimoiy zararlari.

BUG'UNGI KUNDA TASAVVUFGA MUNOSABAT

Tasavvuf tariqatlari faollashuvi o'ziga xosliklari. G'arbda tasavvufiy

ta'limotlarning tarqalish omillari va ta'g'ibot usullari. Globallashuv va islom madaniyati masalalari. Islom madaniyatining ijtimoiy xaraketi, uning zamolatlarga moslashuvchanligi, pivo'lanish tadrifi.

FOYDALANILGAN ADAVIYOTLAR RO'XHATI:

1. Ислом тарихи. Дарслик А.Хасанов ва бошқалар. – Т.: Тошкент ислом унiversитети. 2008.
2. Zohidov Q. Islom fatih'i (Xulafoi roshidin davli – 632-661 yillar). O'quv qo'llama. – Т.: Toshkent islom universiteti. 2013.
3. Али-заде Айдын Ариф огли. Хроника мусулманских государств. – М.: УММА, 2007.
4. Босворт К. Мусулмон сулолалари. – Т.: Фан. 2007.
5. Васильев Л. История религий Востока. – Москва. 1999.
6. Вохидов Ш., Кодиров А. Шаркнинг машхур сулолалари. – Т.: Akademshir, 2013.
7. Журавский А. Христианство и ислам. – Москва. 1991.
8. Иброхимов Н. Ибн Баттута ва унинг Ўрта Осиёга саяхати. – Т.: // “Шарк машваки” журнаliga илова “Шарк баёзи”, 1993.
9. История религий народов Центральной Азии. (в соавторстве). – Т.: 2006.
10. Ибн Хишом ал-Мавофирий, Абдулмалик. Ас-сира ан-набавийя. Биринчи жилд. 1-2-китоблар. (Пайгамбар (а.с.)нинг тарих ва хаёт йўллари. – Т.: Шаар. 2011.
11. Ибн Хишом ал-Мавофирий, Абдулмалик. Ас-сира ан-набавийя. Иккинчи жилд. III-IV китоб. (Пайгамбар (а.с.)нинг тарих ва хаёт йўллари. – Т.: Шаар. 2011.
12. Шахбандарзода Ахмад Хилми. Тарихи Ислом. 2-жилд, 415-бет.
13. Зубдатул кисас. 1-жилд. 404-бет.
14. Ахмад Хилми. Тарихи Ислом. 2-жилд. 513-бет.
15. Тарих Куруми. Ўрта аср тарихи. 11-жилд. 154-бет.
16. Ахмад Рафик. Катта тарихи умумий. 5-жилд. 222-бет.
17. Кисаси Анбиё. 7-жилд. 114-бет.
18. Мирьотул ибар. 6-жилд. 358-бет.
19. Али Рашод таржимаси. Умумий тарих. 2-жилд. 279-бет.
20. Аси Саодат. 8-жилд. 35-бет.
21. Б.Ахмедов. Ўзбекистон тарихи манбалари. – Тошкент: “Ўқитувчи”, 2001. Б. 7-14.
22. Ислом манбашунослиги. Ўқув кўланма. Тузувчилар: З.Исломов,

А.Солиев. -Т.: ТИУ, 2013.

23. А.Мадраимов, Г. Фузаилова. Манбашунослик. Дарслик. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2008.
24. Собрание восточных рукописей Академии наук Республики Узбекистан. История. Составители Д. Ю. Юсупова, Р.П.Джалилова. –Ташкент: “Фан”. 1998. –С. 3-7.
25. Рукописная книга в культурах народов Востока. Книга первая.- Москва: «Наука». 1987.-С.5-17.
26. Абу Абдуллох Мухаммад ибн Исмоил Бухорий Сахих. т. 1-IV. Тошкент. Комуслар Бош тахририяти. 1997.
27. Абу Исо Мухаммад Термизий Сунани Термизий I. Тошкент. Адolat. 1999.
28. Абу Абдуллох Мухаммад ибн Исмоил ал-Бухори ал-Жоми ас-сахих (ишонarli тўшам): 4 жилдли. –Т.: Комуслар бош тахририяти, 1991-1999.
29. Абу Абдуллох Мухаммад ибн Исмоил ал-Бухори Ал-Адаб ал-муфрад. –Т.: Ўзбекистон, 1990. – 197 б.
30. Шамоили Мухаммадия. Тошкент, 1991.
31. Сунани Термизий Тошкент, 1999.
32. Абу Абдуллох Мухаммад ибн Исмоил ал-Бухори Сахих ал-Бухорий: 2 жилдли. –Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008.
33. Бабаханов Ш. Великие мухаддисы о мире и дружбе между народами. Ташкент. 2000.
34. Абул-Фараж Исфахони Китабул-ағони т. I-XX. Байрут. 1955.
35. Фролова Е. Ранний ислам. Наука и религия. М.: 1971. № 10.
36. Хасанов А. Макка ва Мадина тарихи. –Т.: 1992.
37. Хасанов А. Кадимги Арабистон ва илк ислом. Жоҳилият асри. -Т.: 2001.
38. Ахмад Заки “Китобул-асном ан Хишом ибн Мухаммад ал-Калбий”. Кохира. 1924.
39. Куръони карим мавноларнинг таржима ва тафсири. Абдулазиз Мансуров. ТИУ нашриёт-матбаа бирлашмаси. 2010.
40. Куръони карим (Ўзбекча изоҳли таржима). Таржима муаллифи Аллоддин Мансур. -Т.: 1992.
41. Остроумов Н. Исламоведение. -Т.: 1912.

QO'SHIMCHA ADAVIYOTLAR

1. Неперхан, Tom. Sutiya's Alawites are secretive, unorthodox sect, Reuters (23 December 2011).

2. Исмоил Ҳакки Измирли. Ҳикмати таширив. 22-бст.
3. Шарл Сенёбос. Умумий тарих. Али Рашид таржимаси. 2-ж., 279 - б.
4. Комилгов Н. Тасаввуф. Т.: Ўзбекистон, 2009.
5. Жузжоний А. Тасаввуф ва инсон. Т.: Адolat, 2001.
6. Болтабоев Х. Ислоом тасаввуфи манбалари. Т.: Ўқитувчи, 2005.
7. Усмон Турар. Тасаввуф тарихи. Т.: Истиклол, 1999.
8. Ислоом тасаввуфи манбалари, Тошкент, 2010.
9. Т.С.Сайдикулов. Ўрта Осиё халқлари тарихининг тарихнавислигидан давҳалар. -Тошкент: "Ўқитувчи", 1993. -Б. 3-9.
10. Собрание восточных рукописей Академии наук Республики Узбекистан. История. Составители Д.Ю.Юсупова, Р.П.Джалилова. -Ташкент: "Фан", 1998. -С. 3-7.
11. Рукописная книга в культурах народов Востока. Книга первая. - Москва: "Наука", 1987.-С. 5-17.
12. Марказий Осиё тарихи: манбаунослик ва тарихнавислик изланишлари. 2-илмий тўплам. Тошкент. 2010.
13. Махмуд Замахшарий "Китоб ал-Унмузак", Дарул маърифат. 1998.
14. Усмон ибн Умар ал-Мавруф Ибн ал-Ҳожиб, "Кофия фин-наҳв".
15. Шарҳлар: "Фавоид аз-зейфия", "ал-Ҳиндия", "Асомилдин", "ар-Разийя".
16. Абдукайюм Ҳикматов. Наҳв дарслиги. 2001ч.
17. Абдурахмон Жомий "Шарҳ Мулла Жомий". Хошиялар: "Абдулҳаким", "Исмағуллоҳ", "Охунди шайх", "Мавлоно Обид", "Шамсиддин", "Мавлоно Содик", "Абдулғофур".
18. Жалолиддин Мухаммад ибн Абдурахмон Қазвини Талхисул-мифтах.
19. Алмактабат ул-асрийя. Байру, 2000.
20. Али Мухаммад Ҳасан. Асрор ул-баён, кохира 2005.
21. Шарифов З. Балғот фанидан маърузалар матни. -Т.: Мовароуннаҳр, 2002.
22. Абдул-Ҳаким Ҳасан Назнаъ. Ал-Манор, Ал-Азхар. Миср. 1991
23. Хрестоматия по исламу. Перевод с арабского, введ. и примеч. -М.: Наука.
24. Издателская фирма «Восточная литература», 1994.
25. Андреев И.Д. Диалектическая логика. Учебное пособие. - М.: 1985.
26. Маковельский А.О. История логики.-М.: Наука, 1967
27. Назаров К. Билиш фалсафаси. -Т., 2005.
28. Попов. П.С. История логики Нового времени.
29. Сафарбоев М. Мантик. -Урганч, 2007.

30. Степанова О.И. История логики ўзМУ-2005.
31. Журжий Зайдон "Одб ал-луғат ал-арабия" китоби (4 жузда, Кохира Маъба ал-Ҳилол, 1913-14)
32. Исо Фаттух "Адабиёт арабиёт (сияр ва диросот)" асари (Дамашк, 1994)
33. Оқут ал-Ҳамавий "Иршод ал-ариб ила маърифат ал-алиб" (Мўъжам адулаб) асари (7 жуз, Миср, 1908-1925);
34. Мухаммад Мухаммад Абдулфаттоҳ "Ашхар машоҳир удабо аш-шарк" (2 жузда, Миср).

АХВОРОТ МАНБАЛАРИ

1. www.ziyouc.com.
2. www.edu.uz.
3. www.kitobxon.uz.
4. www.fvat.uz.
5. www.mirkiyig.ru.

ИСЛОМ ТАРИҲИ ҲАНИДАН ТАВСУВА ЕТЛАДИГАН САВОЛЛАР

1. Неҳапни ули мусулмонлар бита халифа остида бirlashди?
2. Аббосийлар ҳукмронлик қилган давтда қатуйб еллик уйл тобувтида давлатни идора қилишнинг та'сул лавозимлари кимнинг қолди ва'ган?
3. Јамоат уйлда қандау воқеалар во'йиб о'тди?
4. Тобитрийлар Ҳирсоннинг уйлги оқсууак уер егалатидан во'йиб, бу сулоланинг асосчиси ким еди?
5. Fitnalar haqida qanday hadislar bor?
6. VIII asrning 80-yillarida Muqanna muxlislari ko'proq yashirigan edilar. Qo'zg'olonni har galgidek turklar yana qo'llab-quvvatladilar. qo'zg'olonchilar qaystni egallashgan?
7. Imom Husaynning Karbaloga yetishi va o'ldirish voqesi haqida nima bilasiz?
8. Hozirgi O'zbekistonning shimoliy chegaralariga yaqin viloyatlarda asosan ko'shtanchi qaysi qabllalari yashagan?
9. Muoviyaning siyosati va islohatlari nimadan iborat edi?
10. Ko'shtanchi turk qabllalari XIX asrning bitginchi yarimida Yalvo ibn Asad hokimlik qiluvchi Shosh (Chosh)ga nimalar uyushirganlar?
11. Utmaviylarning davlat boshiga kelish sabablar?
12. Istmoil Somoniy Taroz shahridagi qaysi qasrni musulmon masjidiga aylantirdi?

13. Abdul Malik ibn Marvon va Valid ibn Abdul Malik hukronlik davri.
14. Somoniylar davrida noiblar, askarboshilar va amaldorlarga mukofot tariqasida butun-butun viloyatlar in'om qilindi, bu «O'qta», uni olgan kishi «mima» deb atalgan?
15. Movarounnahrda islom dinining kirib kelishi va uning il-talimotlari.
16. Davlat tuzumi bo'yicha, Somoniylar davlati makzashgan tipik o'rta asr davlati bo'lib, boshqarish shakli monarxiya edi. Davlat boshliqlari o'zlarini «nima» deb atagan?
17. Ternizda islom dinining yoyilishi haqida nima bilasiz?
18. Muhtasib devoni ham bo'lib, uning vazifasi avvalo nimalarni teshirib turishga qaratilgan?
19. Buxoroda islom dinining yoyilishi haqida tushuncha bersangiz.
20. Somoniylar davlatida sud ishlari shariat qonun-qoidalariga asoslangan edi. Sud ishlari qozilik devoni tomonidan boshqarilgan. Sud jarayoni qozikalon, qozilar, mufti, raislar tarafigan amalga oshirilgan. Viloyat qozilari kimga bo'ysungan?
21. Musulmonlarning Samarqand va So'g'dda islom dinining yoyilishi.
22. Faznaviylar davlatining paydo bo'lishi sabablardan biri nima edi?
23. Arab musulmonlarning Xorazmga yurishi kim davrida boshlangan?
24. Armiya qo'mondonlari asosan turklardan tashkil topgan bo'lib, kelib chiqishi bo'yicha g'ulomlardan bo'lgan?
25. Movarounnahrda islom dinining kirib kelishida Qutayba ibn Muslimning qanday xizmatlari bo'lgan?
26. Saljuqbekning nabiralaridan qaysilar saljuqiylar davlatini saltanat darajasiga ko'tarishda katta xizmatlar qildilar?
27. Movarounnahrda ilk islomiy talimotlar nimalarda iborat edi?
28. Isroil qorahoniy Ali-Tegin bilan itifoqchi bo'lgani uchun 1025-yilda sulton Mahmud Faznaviy tomonidan asir olinib, qayerga qamoqqa yuborilgan?
29. Umar ibn Abdulaziz Xuroson va Movarounnahrda alohida e'tibor bilan qarar va doimiy tarzda mazkur hududlarning voliyalarini nima qilib turardi?
30. Saljuqiylar davlatida yerning rasmiy egasi sultondir?
31. Muhammad ibn Ismoli al-Buxoriy (194-256/810-870)ning uchinchi bobosi Bardizbax kim bo'lgan?
32. «Qoraxoniylar» so'zi qarluqlarning islomni qabul qilgan boshliqlaridan biri - kimning unvonidan kelib chiqqan?
33. Umaviylar xalifaligining barpo etilishi haqida nima bilasiz?
34. Qoshg'ardan tortib Amudaryogacha bo'lgan hamma yerlar qoraxoniylar xonadoning shaxsiy mulki hisoblanib, uning tepasida kim turgan?
35. Islom tarixining ilk xalifasi kim edi?

36. Qoraxoniylar va saljuqiylar tarixining bilimdoni, XIII asr boshlarida yashagan arab tarixchisi kim 1043-1044-yillarga aloqador qimmatli misollarni keltiradi?
37. Islomda Amir al-Mu'minin unvoni birinchi bo'lib kimga berildi?
38. Qoraxoniylar davlatida ko'chmanchi xalq "kimlar" (el boshlig'i ma'nosida) tomonidan boshqarilgan bo'lib, bunday lavozimda nufuzli beklar turgan?
39. Ikki nur sohibi degan nomga sazovor bo'lgan inson kim edi?
40. Saljuqiylar sultoni Sanjar Anushhegning qaysi o'g'li (1097-1127 yy) hukmronlik qilgan?
41. Umaviylar davri haqida tushuncha bersangiz.
42. Mo'g'ullar bosqini arafasida shoh Alovuddin Muhammad vazirlik mansabini bekor qilib, uning o'rniga olitita vakildorlardan iborat "nima" tuzgan edi?
43. Abbosiylar sulolasining taxt tepasiga kelishi qachon bo'lib o'tgan?
44. Sulton Jaloliddin Mangubardi hojib-al-xoss Xomberdini qo'zg'olonchilar boshlig'i Bander, hojib al-xosa Badriddin Tutakchi Sulton Jaloliddin nomidan kimlar bilan muzokaralar olib borish uchun yuborgan?
45. Abbosiylar davlatida siyosiy va iqtisodiy hayot haqida nima bilasiz?
46. Xorazm qo'shinlari yaxshi qurollangan bo'lib, odatdagi qilich, nayza, kamon kabi qurollardan tashqari qaysi qurol kabi hujumda ishlatiladigan narvonlari, to'sinlardan ham keng foydalanganlar?
47. Abbosiylar davlatida iqtisodiy hayot dehqonchilik va feodalizm nimaga asoslangan edi?
48. Abbosiylar xalifaligi davrida asli buxorolik Ahmad ibn Tulun oilasi Misrda mustaqil davlat barpo etib, 868 (254 hijriy) yili qaysi davlatga asos soldi?
49. Abbosiylar davlatida ijtimoiy va madaniy hayot nimalardan iborat edi?
50. Misr tarixiy manbalari o'zbeklarni go'zal fazilatlar va ajoyib sifatlar - nima ega xalq deya tavsiflaydi?
51. Abbosiylarda ilm-fanga e'tibor berilishi.
52. O'zbeklar Misrning uzoq tarixi davomida uning madaniy hayotida ham qilgan birgina nimani eslash kifoya?
53. Abbosiylar davlati gullab yashagan davrda qo'shni davlatlar va mintaqalar bilan aloqalar qanday yo'lga qo'yilgan edi?
54. Movarounnahrda islomning kirib kelishi tarixi haqida ma'lumot bersangiz.
55. Bayt al-hikmani kim tashkil qilgan?
56. Ixshidiylar - Suriya va Misrda hukmronlik qilgan yarim mustaqil turkiysulola (935-969). Asoschisi kim edi?
57. Abbosiylar xalifaligida "Alaviylar" firqasi haqida nima bilasiz?

58. Saliqiyilar turkiy o'g'iz qavmi, tarkibida dastlab hozirgi Janubiy Qozog'iston hududiga to'g'ri keladigan yaylovlarda. Sirdaryoning o'rta oqimidagi yerlarda ganaga hayot kechirar edilar?
59. Abbosiyilar xalifatligining inqirozi nimada edi?
60. Salib yurishlarining tarafdorlari kim edi?
61. Karmatylarning kelib chiqishi tarixi haqida nima bilasiz?
62. Salib yurishi necha marta bo'lib o'tdi?
63. Mamluk sultonligining tashkil topishi tarixi haqida ma'lumot bersangiz.
64. Salib yurishlarining oqibatlari nima bilan yakunlandi?
65. Mamluklar orasida fitna nimadan boshlandi?
66. Imom Zangiy va Nuriddin Zangiyilar haqida nima bilasiz?
67. Tohiriyilar, Safforiylar, Somoniyilar va G'aznaviyilar haqida nima bilasiz?
68. Mo'g'ullarning Xorazm davlatiga hujum sabablari nimada edi?
69. Buyaviylar hukmronligi haqida ma'lumot bersangiz.
70. Mo'g'ullarning o'ziga xos belgilari nimada edi.
71. Xuroson yerlariga mo'g'ul bosqini tarixini bilasizmi?
72. Mo'g'ullar tomonidan Nishopur qatloni qachon bo'lib o'tdi?

“Islom tarixi va manbahunosligi falsafa” kafedrasi mudiri:



B.B. Namozov

xalifatligi hududida mavjud bo'lgan davlatlarning rivojlanishidagi asosiy tendensiyalarni ko'rsatib berish mavzular keltirilgan.

1. BELGIANGAN FAN BO'YICHA O'TKAZILADIGAN YAKUNIY DAVLAT ATTYESTASYASI SINQVI YOZMA ISHLARINI

BAHOLASH MEZONI

“Islom tarixi va manbahunosligi” yo'nalishida ixtisoslik fanlaridan bakalavriyat yo'nalishlariga yakuniy davlat attestatsiyasi sinovi yozma usulda o'tkaziladi. Fanlar kesimida har bir variant 4 savoldan iborat. Variantdagi 4 ta savolning har biridan olish mumkin bo'lgan maksimal ball 25 ga teng bo'lib, jami 100 ball to'plash mumkin.

Har bir savolga javob to'g'ri va to'liq yoritilsa, pedagogika nazariyasi va tarixi, umumiy psixologiyaga doir zamonaviy nazariyalarni bilishi, mustaqil, aniq fikrlar asosida muammolarga ijodiy yondashgan holda yoritilsa, javobda mantiqiy yaxitlikka erishilgan bo'lsa, o'zlashtirish ko'rsatkichi 21,5-25 ball oralig'ida baholanadi.

Savolga to'g'ri javob yozilsa, ilmiy-amaliy jihatdan asosli mantiqli yoritilgan bo'lsa, biroq bugungi ta'lim va tarbiya jarayoni yangilanishlar amaliyoti bilan bog'lashda ayrim noaniqliklarga yo'l qo'yilgan bo'lsa, o'zlashtirish ko'rsatkichi 21-18 ball oralig'ida baholanadi.

Savolga asosan to'g'ri javob yozilsa, biroq qo'yilgan masalaning mohiyati, mazmuni, natijalari yuzaki yoritilsa, fikr-mushohada bayonida tarqoqlik kuzatilsa, uzlashtirish kursatkichi 17,5-14 ball oralig'ida baholanadi.

Savolga javoblar noto'g'ri yozilsa, o'quv adabiyotidan so'zma-so'z ko'chirilgan bo'lsa yoki savollarga, umuman, javob yozilmagan bo'lsa, o'zlashtirish ko'rsatkichi 0-13,5 ball oralig'ida baholanadi.

t.r.	umumiy ball	baho	Bakalavr talabasining bilim darajasi	xususiy ball
1	21,5-25	A'lo (86-100)	Qo'yilgan savollar mazmunan aniq yoritilib, siyosiy islohotlar va jarayonlarning mazmun-mohiyati to'liq ochib byerilgan.	8-8,5

			O'zbekistonda talim va tarbiya sohasidagi islohotlar tahlili va ularning amaliy samaralari, natijalari va hayotga tatbiq etilishi bo'yicha mustaqil, ijodiy fikr mavjudligi. Javoblarda mantiqiy yaxlitlikka erishilgan va umumiy xulosalar qilingan. Imlo va stilistik xatolarga yo'l quyilmagan.	7-7,5 5-6,5 1,5-2,5
2	18-21 (71-85)	Yaxshi Javobda talabning mustaqil mushohada yuritish qobiliyati seziladi. Ijodiy yondashuv mavjud. Talaba muammoni tahlil qilish qobiliyati ega.	Javob to'g'ri yozilgan, unda siyosiy bilimlar asosli yoritilgan, ammo sana va sonlarda chalkashliklarga yo'l qo'yilgan. Javobda talabning mustaqil mushohada yuritish qobiliyati seziladi. Ijodiy yondashuv mavjud. Talaba muammoni tahlil qilish qobiliyati ega.	5,5-6 3,5-4 3-4
3	14-17,5 (55-70)	Qoniqarli uzuzaki yoritilgan. Fikrlar bayonida tanqoqlik kuzatiladi. Javoblarda mantiqiylik tamoyili buzilgan. Tasavvurga ega, lekin tahlil etarli emas.	Savolga javobda masalaning mohiyatini tushinilgan, ammo mazmun va natijalar uzuzaki yoritilgan. Fikrlar bayonida tanqoqlik kuzatiladi. Javoblarda mantiqiylik tamoyili buzilgan. Tasavvurga ega, lekin tahlil etarli emas.	5-6 4,4,5 3-4 2-3
4	0-13,5 gacha (0-54)	Qoniqsiz iz O'quv adabiyotidan ayunap so'zma-so'z ko'chirilgan.	Ushshan javob yozilmagan. Noto'g'ri javob va mal'umot berilgan. O'quv adabiyotidan ayunap so'zma-so'z ko'chirilgan.	0-13,5

I. ISLOM TARIXI FANINING ASOSIY QISMI

ISLOM TARIXI FANINING MAQSADI VA VAZIFALARI

Fanning maqsadi va vazifalari: "Islom tarixi" fani talabalarni nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar, tarixiy hodisa va jarguonlarga uslubiy yondashuv hamda ilmiy dunyoqarashini shakllantirish vazifalarini bajaradi. Islomiy qadriyatlar tizimiga xos xususiyatlarni, ularning ijtimoiy-tarixiy o'zgaruvchan xaraktergi va rivojlanish tendensiyalari haqida bilimlarni oshirib boradi.

IKKINGA AJRALGAN UMMATNING BIRLASHISHI.

35 хижрий йил хазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анху ўлдирилганидан кейин, халифалик Али ибн Абу Толиб розияллоху анхуга ўтди. Жуда кўп саҳобалар унга байъат қилишди, бироқ баъзи саҳобалар хазрати Усмон розияллоху анхунинг ўлимга сабаб бўлган жиноятчиларга жазо берилмагунча байъат қилишни истамади. Усмон розияллоху анхунинг қотилларига жазо талаб қилаётганлар орасида Муовия розияллоху анху ҳам бор эди. Ўша вақт у Шомда волий эди. Молумки, у хазрати Усмон розияллоху анхуга қариндош ҳам эди. У Алиий розияллоху анхунинг энг биринчи вазифаси айбдорларни жазолаши керак, деб хисобларди.

АБДУЛ МАЪЛИК ИБН МАРВОН ВА ВАЛИД ИБН АБДУЛ МАЪЛИК.

Элсангиз, Амир Муовия халифалигининг Имом Хасан халифа деб эътироф этган шарқий қисми чегараларидан ҳам ташқари чиқаман, деб азму қарор қилган эди. Ўзаро уруш бошланиб кетиш хавфи жуда яқинлашиб қолганда Имом Хасан ўз лавозимларидан воз кечишга қарор қилдилар.

МОВАРОУННАХРГА ИСЛОМ ДИНИНИНГ КИРИБ КЕЛИШИ ВА УНИНГ ИЛК ТАЪЛИМОТЛАРИ.

Тарихий манбаларда хозирги Ўзбекистон худудлари VII асрдан бошлаб Мовароуннахр номи билан тилга олинади. Бу атаманинг келиб чиқиши бевосита ислом динининг бу ўлкага кириб келиши билан боғлиқ. Мовароуннахр атамаси "Дарёнинг нариги томони" маъносини англатади. Дарёдан мурод ўша даврдagi Жайхун, яъни хозирги Амударё назарда тутилади. Мовароуннахр атамасига бўлган ишора илик бор Умар (р.а.)нинг Ахнаф[]га йўллаган мактубида учрайди.

УМАВИЙЛАР ХАЛИФАЛИГИ (660-750).

Шом Умавий халифалиги еттинчи асрда қурилди (х. 40/м. 660), саккизинчи асрда йиқилди (х. 132/м. 750). Тўқсон йил яшади. Бу давр ичиде ўн тўрт халифа келди. Шом Умавий халифалигини қурган Муовия бўлди. Шом волийси Муовия билан тўртинчи халифа Али ибн Абу Толиб розияллоху анху

ўрғаларида узок ва конгли урушлардан кейин тўзилган бир битим ила Ислом халифалиги Куфа ва Шом халифаликарига бўлинди (х. 40/м. 660). Шу сулҳ билан Шом Умавий халифалиги барпо этилди хисоб. Айни пайтда Хулафон Рошидин даврининг давоми бўлган Куфа халифалиги ҳам яшар эди.

АББОСИЙЛАР СУЛТОЛАСИ.

Аббосийлар — Пайгамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг амакчилари Аббос розияллоҳу анхута нисбат берилдиган, (132-656 хиж. 750-1258 мил) йилларда халифалик қилган Умавийлардан кейинги сулола. Бу давр мобайнида ислоний империя куъ-кудрат, шон-шавкатда юксак даражага кўтарилди. (130-хиж. 748-мил) йилда Хуросонда Абу Муслим Хуросоний мафрий ташвиқот олиб бориши натижасида, Аббосийларнинг кўзголни бошланали.

АББОСИЙЛАР ХАЛИФАЛИГИДА ИЧКИ ВА ТАШКИ

ЗИЛДИЯТЛАРНИНГ КУЧАЙИШИ. ТАНАЗЗУЛ ДАВРИ.

Аббосий давлати Ироқда Абу Муслим ихтилоли ила курилди. Мўтул истилоси ила йиккилди. Беш аср яшди. Биринчи Аббосий халифаси Абул Аббос Абдуллох эди, охириги халифаси эса Муътазимбиллох бўлди. Ўттиз етти халифа келди. Икки даврни бошдан кечирди: нуфузли хукмдорлар, ожиз хукмдорлар. Илк даврининг етти хукмдори кудратли эди.

МАМЛУК СУЛТОНЛИГИ. (1250-1517)

Мамлуклар арабча «Мамолийк» калимасидан олинган бўлиб, унинг луғавий маъноси: «Куллар» ёки «бандалар» дегандир. Бироқ «Мамолийк» сўзи Ислом тарихида истилоҳий маъно касб этиб, «Мамолийк» деганда шунчаки куллар эмас, балки муайян аср (замон)даги куллар жамоаси кўла тутилди. Мамлуклар киссасини ўрганишта киришсак, бироз орқата, яъни хижрий 198-218 йиллар Аббосийларнинг машхур халифаси Мамун ва ундан сўнг 218-227 йиллар халифа бўлган унинг укаси Мўътасим замонларида қайтишимиз лозим бўлади.

СОМОНИЙЛАР, ҒАЗНАВИЙЛАР, САЛЖУҚИЙЛАР, ҚОРАХОНИЙЛАР

ХАМДА ХОРАЗМШОҲЛАР ДАВЛАТИ ВА ХУКУКЛАРИ ТАРИХИ.

IX асрда Ўрта Осиё хулудлида хали ҳам араблар хукмронлиги давом этарди. Аммо эрк ва хурлик сингари олижаноб тарихий анъаналарга солиқ бўлган авлод-ажлодларимиз араб фотиҳларида карши курашни бир дакика бўлса-да тўхтатмадиллар ва мустаким марказлашган давлат барпо қилишда интилдиллар. Бу ҳаракат араб фотиҳларини хар доим таҳлика ва кўрқув остида саклаб турди. Улар жойлардаги хатто ўзларидан чиққан хукмдорларга ҳам шубҳа билан қарар ва ишонмас эдилар.

ТУЛУНИЙЛАР, ИХШИДИЙЛАР ВА САЛЖУҚИЙЛАР, АНДАЛУСИА

ХАЛИФАЛИГИ.

Аббосийлар халифалиги даврида асли бухоролик Аҳмад ибн Тулуъ оиласи Мисрда мустаким давлат барпо этиб, 868 (254 хижрий) йили Тулуний давлатига асос солди. Бу оила Мисрда ўттиз саккиз йил хукмронлик қилди. Бу йиллар Миср тарихида ёрқин из қолдирган давр хисобланали.

Ибн Тулуъ ўткир сиёсатчи, мохир раҳбар, харбий соҳада ҳам билагон мутаҳассис эди. У бошқарган йиллар Мисрда тинчлик ва осойишталик барқарор бўлди, одамлар хотиржам ва тўқ хаёт кечирилди. У деҳқончилик соҳасига алоҳида эътибор қаратди, янги йўллар курилди. Шахар атрофи девор билан ўралди, хусусан, “Акал хасинья” қалъаси курилди.

САЛБ ЮРИШЛАРИ ВА САЛОҲИДДИН АЙЮБИЙ

Арабистон хулудлидан ташқарига чиқилда араблар икки халқ — Ғарб насронийлари ва Форс зардуштийилари билан жанг қилишга мажбур бўлган эдилар. Кейинроқ шарқий хиндлар билан олишувга тўғри келди. Бу халқларнинг биринчи гуруҳи мусулмонлар билан жулда кўл муштрақликка эта эди. Насронийлар Византия империясидан анча нарсаларни кабул қилиб олганликлари сингари араблар ҳам романлар ва нононлар тафаккури меросини ўзлаштириллар.

ИРОҚ ВА СУРИЯ САЛЖУҚИЙЛАР ХУКМРОНЛИГИ ОСТИДА.

XI асрнинг биринчи ярмидаги салжукийлар ҳаракати, гарчи қисман Мовароуннаҳр территориясида келиб чиққан бўлса ҳам, аммо ундан узок жойларда ноз берди. Бу ҳаракат билан боғлиқ воқеалар Олд ва Ўрта Осиё шарқида қатта акс салаога эта бўлди.

Салжукийлар ҳаракатида Салжукнинг набралари ака-ука Тутрулбек ва Чағрибек Давуд ҳамда уларнинг амакиси Муса Яобу бошчилиқ қилар эди. Улар киник номли кадимги туркман қабиласидан эдилар. Ака-ука салжукийлар кўчманчи — туркман қабилалари устидан бошчилиқ қилган эдилар.

АРАБ-МУСУЛМОН ШАРКИ ВА САЛБ ЮРИШЛАРИ ХАМДА МИСР

АЙЮБИЙЛАР ХУКМРОНЛИГИ ОСТИДА.

VII асрда ташкил топиб, XIII асрғача хукм сурган Араб халифалиги инсоният тарихида чуқурроқ из қолдирган. Араб халифалигининг давлат тўзими ва ўзига хос хусусиятларга эта бўлган хукукий тизими - мусулмон хукуки Европа, Осиё ва Шимолий Африка хулудларида тарқалган. Хусусан, Ўзбекистон хулудлида ҳам VIII асрдан XX асрғача ислон давлатчилиги ва мусулмон хукуки амалда бўлган.

Мусулмон хукуки хозирги вақтда ҳам Яқин ва Ўрта Шарқ ҳамда Шимолий Африканинг катор давлатларида маълум даражада ҳаракат қилмоқса.

VII-XV АСРЛАРДА АРАБ-МУСУЛМОН МАДАНИЯТИ.

Араб-мусулмон маданиятининг таъсири салб юришларидан сўнг. Салб юришларининг Европа мамлакатлари маданий, ижтимоий ва иқтисодий ҳаёти

учун мохияти ниҳоятда катта эканлигини илк бор буюк француз файласуфи ва адиби Вольтер (1194-1278) тавқиллаган эди. Унинг фикрича, салиб юришлари инсоният тарихида хунлар, готлар, бургундлар, вандаллар, кейинчалик араблар ва турклар истилолари билан бир каторда туради.

МҲҒУЛЛАР БОСКИНИ.

Ер юзидати ўлговни буткул ўзгартириб юборган янги, учинчи куч дунёга келди. У дунё харитасини тамоман ўзгартирди. Ер куррасида учинчи куч деган номи, багки хижрий VII аср бошларида оламда якка хукмрон деган номи сўзсиз қозонган бу куч, Татар ёки Мўғул давлати эди. Мўғул давлати хижрий VII аср бошлари 602 йил Ражаб ойида 1206 йил феврал ойида ташкил топди

МҲҒУЛЛАР ТОМОНИДАН АБРОСИЙЛАР ХИЛОФАТИНИНГ

АҲДАРИЛИШИ.

Бағдод шаҳри ўша замонда деворлар билан кўрғонланган шаҳарларнинг энг мустаҳкам эди. Зотан, у Ислоом хилофатининг 5 асрдан буюн пойтахти бўлиб келган шаҳар бўлиб, бу кўрғонлар шундай мустаҳкам ҳолига келгунинча қанча-қанча ҳаражат ва меҳнатлар сингган ва бунга неча йиллар ёки асрлар кетган бўлса? Наҳот, бу шўринг кўрғин кўрғонли шаҳар ҳам уни химов қиладиган риқолларга муҳтожлигини ақли инсонлар англамасе? Нима ҳам дердик, ўша дамлар хилофатда гуруҳли йиғитлар нодирлаша борган экан-да.

АМИР ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР ДАВЛАТИ (1370-1506)

Сохибкирон Амир Темур ибн Тарағай Баходир (1336-1405) асос солган йриқ ва қудратли салтанат. Дастлаб Мовароуннаҳр ва Хоразмда вужудга келган давлат унинг 1380-1402 йиллардаги харбий юришлари натижасида Эрон, Ироқ, Олтин Ўрда, Туркия, Озарбайжон ва Хиндистоннинг шимолги қисмигача ёйилди. У барча туркий қавмларни ягона салтанатга бирлаштиришни орзу қилган эди.

ЭРОН САФАВИЙЛАР ДАВЛАТИНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ

Эрон худудида одам илк палеолит давридан яшайди. Эронлиқлар тўғрисидаги дастлабки маълумотлар Оссурия ёзма ёдгорликларида келтирилган. Мил. ав. 834 йилда шох Салманасар III нинг шарқка қилган юришини тавсифловчи миҳхат ёзувиарида қадимий форс тилида сўзлашувчи халқлар истиқомат қилган Пароуа мамлақати қайд этилган. Мил. ав. 3-минг йиллик бошида Эроннинг жан. қисмида дастлаб шаҳар давлатлар, кейинроқ Элам давлати пайдо бўлди.

ШАЙБОНИЙЛАР, БОБУРИЙЛАР, ХОНЛИҚЛАР ВА АМИРЛИК

ДАВЛАТЛАРИ.

Бағхаш кўли ва Сирдарёнинг куйи оқимларидан то Днепр дарёсининг куйи оқимларигача бўлган улкан худуд XI асрдан бошлаб Дашти Кипчоқ деб атала бошланган. XIV аср бошлариданок бу ерда мавжуд бўлган Жўчи улуси икки

мустақил давлатга Кўк Ўрда ва Оқ Ўрдага бўлиниб кетди. XIV аср 60 йилларидан бошлаб Олтин Ўрда тахти учун Ичан, Шайбон ва Тўқай Темур авлодлари ўртасида қураш қучайиб кетди. 1360-1380 йиллар давомида Олтин Ўрда тахтига 25 хон келиб кетди.

РОССИЯ ИМПЕРИЯСИ ДАВРИДА ИСЛОМНИНГ ЖАМИЯТДА

ТУТГАН ЎРНИ ВА XIX АСР ОХИРИ – XX АСР БОШЛАРИДА ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ ВА ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ФИҚР ҲАМДА ИСЛОМ

Туркистоннинг XIX аср охири, XX аср бошларидан хаста мураккаб ижтимоий-сиёсий, маънавий вазиятга тўғри келди. XIX аср иккинчи ярмидан бошлаб Россия томонидан Туркистоннинг истило қилиниши натижасида ўлка ҳаётида аянчи ва кескин ўзгаришлар содир бўла бошлади. Чор Россиясининг Марказий Осиёни босиб олишга бўлган эҳтиёжга, унга нисбатан жадал мустамлақачилик сиёсатини юргизишга харбий-сиёсий максади ва иқтисодий ахволи сабаб бўлди.

XX АСРДА МУСТАМЛАҚАЧИЛИККА ҚАРШИ МИЛЛИЙ-ОЗОДЛИК ХАРАКАТЛАРИДА ДИНИЙ ИСЛОХОТЧИЛИК ҲОДАРИНИНГ

АҲАМИЯТИ.

Ўлкада XIX асрнинг иккинчи ярмига келиб чор Россиясининг мустамлақачилик, улғу давлатчилик, шовинистик сиёсати маҳаллий аҳолининг миллий овозлик ҳаракатлари бошлангишга асосий сабаб бўлди.

Тарихий манбағларда, архив ҳужжатларида чор Россияси қўшинларининг ўрта Осиё худудида қириб келиши билан, унга қарши халқ овозлик ҳаракатлари бошланганлиги ва бу чор ҳукуматининг ағдарилишга, қолаверса мустақилликка эришганимига қадар давом этганлиги ҳақидаги маълумотлар берилди.

XX АСРДА ҒАРБ ВА ШАРҚ МАМЛАКАТЛАРИДА ИСЛОМ ДИНИГА НИСБАТАН ОЛИБ БОРИЛГАН СИЁСАТНИНГ ОҚИБАТЛАРИ.

Муслмон дунёсининг улкан худудларида яшовчи халқлар – Марказий Осиё ҳам унинг бир бўлаги бўлган – кўп асрлар давомида қалин сиёсий ва иқлисодий, маданий ва маънавий алоқа қилиб келгани маълум. Шарқнинг илғор тамалдунлари – цивилизациялари (бунга муслмон тамалдунлари ҳам қиради) – кўп асрлик тарихи мобайнида адолат, ахлоқ, бағрикентлик, хайрихоҳлик, меҳнатсеварлик, ҳалоллик, ўзаро ҳурмат, сардоқат ва б. умумбашарий қадриятларни асраб-авайлаб келган.

ЎРТА ОСИЁ ВА КОЗОҒИСТОН МУСУЛМОНЛАРИ ДИНИЙ ИДРАСИ (САДУМ)НИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ ВА ФАОЛИЯТИ

Ўзбекистон муслмонларига раҳбарлик қилувчи диний ташкилот. 1943 йил 20 октябрда Тошкентда бўлиб ўтган Ўрта Осиё ва Қозоғистон муслмонлари қурултойида таъсис этилган. Ҳазрати Имом мажмуаси тарқибига қиради.

Дастлаб Шайх Эшон Бобохон ибн Абдулмажидхон ховлисиди иш бошлаган. 1956 йилдан Барокхон мадрасасида фаолият кўриган. 1992 йилдан Мовароуннахр муқомдонлари идораси, деб кўритилган.

II. ISLOM MANBASHUHOSSILIGI FANINING ASOSIY QISMI MANBASHUNOSLIK FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI.

Manbashunoslik fani talabalarda ushbu fan sohasi to'g'risida umumiy tushuncha hosil qilish va ularda tarixiy, adabiy, dinshunoslik, islomshunoslik va boshqa fan sohalatiga oid manbalar asosida O'zbekiston tarixini mustaqil o'rganish malakasini hosil qilishdan iborat. Ma'lumki, tarixiy manbalar insoniyat tarixi, tarixiy sana va voqealar, shaxslar haqida ma'lumot bersa, adabiy manbalarga shoir, yozuvchilar, ularning turli janrlardagi adabiy asarlari haqidagi ma'lumotlar kiritilgan. Manbashunoslik fani esa manbaning yaratilishining tarixiy vaziyati, sharoiti, muallif, uning shaxsiyati va shu kabi qator omillarni ham o'rganadi.

ISLOM MANBASHUNOSLIGI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Islom manbashunosligida Qur'on, hadis, fiqh, aqida, tasavvuf, mantiq, balog'at manbalari har tomonlama tavsif va tahlil qilinadi. Fandagi mavjud barcha soha va yo'nalishlarni, tarixiy nuqtai nazardan manbashunoslik asoslarini o'rganish mumkin. Islom manbashunosligi fanini o'rganishdan maqsad talabalarda ushbu fan sohasi to'g'risida umumiy tushuncha hosil qilish va ularda islom dini, tarixi va ta'limotini o'rganishda asos bo'lib xizmat qiladigan manbalar xususida ma'lumotlar berishdan iborat. Islom manbalarining katta muddati tarixiy davr va jarayonlarda yaratilgan barcha yozma merosi qo'lyozma hamda bosma nusxalarda davrimizga qadar yetib kelgan.

JOHILIYA DAVRI MANBALARI TASHLIL.

Johiliya davri manbalaridan arablarning qadimgi hamda ilk islom davridagi jifimoiy, iqtisodiy, madaniy va maishiy hayoti haqida batafsil ma'lumot olish mumkin. Mazkur manbalar jamlanish nuqtai nazardan keyinroq kitobat qilingan bo'lsada, ularda ilk islom davri bilan birga arablarning qadimgi tarixi uzviy bog'langan holda yoritilgan. Johiliya davri chuqur ilmiy ma'lumotlar bera oladigan arablarning qadimgi janri hisoblangan "Muallaqot"lar, Abu-l-Faraj Isfahoniyning "Kitabul-ag'oni", Ahmad Zakiyning «Kitabu-l-asom» asarlari manbalardan hisoblanadi.

QUR'ONI KARIM ISLOM MANBASHUNOSLIGINING ASOSIY MANBASI.

Qur'oni karim islom ta'limotining asosiy manbai sifatida ilmiy ahamiyatga ega. Ma'lumki, Qur'on 610 yili Muhammad (s.a.v.) 40 yoshga kirganda nozil bo'la boshlagan. Qur'onning jamlanishi ilk davrda uch bosqichda amalga oshirilgan: Birinchi bosqich: Muhammad (s.a.v.) hayotlik chog'ida Qur'on oyat va suratlari teri, xurmo daraxti po'stlog'i, tosh, suyak kabi narsalarga yozilgan. Makka davridanoq Qur'on sahrifalar va turli ashyolarga yozib borilgani qayd etilgan rivooyatlar mavjud. Ikkinchi bosqich: Yamoma jangidan keyin Umar ibn Xattobning taklifiga ko'ra Abu Bakr buyrug'i bilan Zayd ibn Sobit Qur'on matnini sahrifalarga yozib jamlaydi. Uchinchi bosqich: Xalifa Usmon Zayd ibn Sobit va bir nechta sahrifalarga Qur'onni jamlashni topshiradi.

TAFSIRLAR ISLOM MANBASHUNOSLIGI MANBASI SIFATIDA

Oyatlarni sharhlash, ularni tafsir qilish islom dinining ilk davridan beri eng dolzarb masalalardan biri bo'lib kelgan. Shu sababli dastlab, Muhammad payg'ambarning o'zlarini oyatlarni sharhlab berganlar. Tafsir ilmi diniy ilmlar ichida mo'tabar sanalib kelingan hamda mufasssir, mutakallim, faqih, muhaddis kabi ko'plab olimlar tomonidan puxta o'rganilgan. Tafsir (ko'pligi tafsir) so'zi arabcha, «fasaran» fe'lining o'zagidan olingan bo'lib, lug'atda «izohlamog'», «bayon etmog'», «yoritmog'» ma'nolarini beradi. Lekin isro'ildoda «tafsir» Qur'onidan ko'zlangan maqsadni inson o'z aqli darajasida tushunib, boshqalarga ham tushuntirib berishi, deb ta'riflangan.

HADIS TO'PLAMLARI ISLOM MANBASHUNOSLIGI MANBALARI SIFATIDA

Islom dini ta'limoti shakllanishida Qur'ondan so'ng Payg'ambar (s.a.v.) ning sunnatlari ham muhim o'rinni tutadi. Islom diniy-ma'rifiy, ilmiy-madaniy, jifimoiy-siyosiy hatto, kundalik maishiy sohalarda qadriyatlar tizimi, qonun-qoidalar me'yorlari sifatida Qur'oni karim va hadis bilan tartibga solib borilgan. Hadis ilmi tarixida sahobiyalar davri tugab, tobe'yular davrining o'rtalariga, ya'ni hijriy yuzinchi yillarga kelib hadislarini yozish va to'plash boshlanganligi asoslangan.

II hijriy asrda hadis fiqh ilmining bir bo'lagi sifatida o'rganilgan bo'lsa, III asrga kelib, alohida soha bo'lib ajralib chiqdi va mustahkam asosga ega bo'lgan mustaqil ilm sifatida qator topdi.

SIYRALAR ISLOM MANBASHUNOSLIGINING MUHIM MANBALARI.

Payg'ambar Muhammad (s.a.v.) hayotlari va payg'ambarlik faoliyatlari tarixini o'zida aks ettirgan asarlar dastlabki ikki xijriy asr mobaynida «Mag'oziy an-nabiy», «Mag'oziy Rasululloh» (Payg'ambar g'azotlari) nomi bilan yuritilgan. Bu nom ostida yozilgan asarlar talaygina bo'lib, ulardan Ibn Qrba (v. 141/759), Ibn Is'hoq al-Muttahibiy (v. 151/768), Abu Uva al-Kulfiy (v.153/770) Abdulloh Muhammad ibn Umar al-Voqidiyalar (v. 207/823) asarlarini tilga olish lozim.

KALOM ILMI MANBALARI TASHLIL

Kalom ilmiга mo'taziliyуva mazhabl olimlari tomonidan asos solingan. Ushbu mazhab g'umohi kabira qilgan kishining hukmi haqidagi ixtilof tufayli yuzaga kelgan. Kalom ilmi borasida yozilgan asarlar sirasiga Abu Mansur Moturidiyning «Kitob at-tavhid» asari ham kiradi. Ushbu asar kalom tarixini yoritishda muhim manba hisoblanganlеgi sababli tadqiqotchilar unga alohida e'tibor bilan qaraydilar. «Kitob at-tavhid» islom madaniyatidagi ilohйot va 'ilimning qadimiy tarixidan hisoblanadi.

Islom dunyosiga keng tarqalgan kalom maktablari dan biri ash'ariyа hisoblanadi. Ushbu mazhabning asoschisi Abu Hasan ibn Ismoil Ash'ariy (v.330/941) bo'lib, ahli sunna va-jamoa aqidasi bo'yicha "Ibna an usulid-diyana", «Kitob al-luma», "Istihsonul-xavz F-ilmi-kalom", "Maqolatu-islomiyuin va ixtiloful musollin" asarlarini yozgan.

FIQH ASARLARINING ISLOM MANBASHUNOSLIGIDA TUTGAN O'RNI

«Fiqh»ni birinchi bo'lib Abu Hanifa Nu'mon ibn Sobit «Fiqh har bir mukallaf kishining o'z foydasiga va zarariга bo'lgan narsalar haqidagi shariat hukmlarini bilib olishidan iborat» deb ta'riflagan. Ibn Xaldun «al-Muqaddima»da ta'kidlashicha, Abu Zayd Dabusiyy ushbu mavzuda (usul mavzusida) yozgan kitob eng muhim asarlardan biri hisoblanadi. Shuningdek, keyinroq Sadr ush-sharia Ikkinchi Ubaydullo ibn Mas'ud yozgan «Tangih ul-usul» nomli kitob va uning ustidan yozgan «at-Tavzih» nomli sharti katta e'tibor va imtiy ahamiyat kasb etib kelgan.

Muhammad ibn Ali ibn Ismoil Qaffol Shoshiy (905/986) o'z davrining mashhur kishisi, faqih, muhaddis, mufassir, usuliy, adib va shoir bo'lib, ko'p asarlar yozgan. «Usul ul-fiqh» va «Sharh ur-risola» nomli asarlari katta shuhrat qozongan.

TASAVVUF MANBALARINING TASHLIL

Tasavvuf manbalarini tahlil etadigan bo'lsak, Kagalobodiyning (v. 990) "ar-Tayrurf", Muxosobiyning "ar-Riyau lixukjukigilax", Makkiyning "Kut al-kulub", Abu'l Hasan Xujviriyyning (v. 1073) "Kashf al-mahjub" (fors tilida); Abu Xomid Fazoliyning (v. 1111) "Ikh' ulumiddin"; Suxravardiyning "Avorif ag-maorif"; Ahmad Sirxindiyning (1564-1624) "Makjubot", Abdulloh Ansoriyning (v. 1089) "Manozil as-soiriyin" asarlarini keltirib o'tishimiz o'rinlidir.

TARIXIY ASARLAR ISLOM TARIXI VA MANBASHUNOSLIGI MANBASI SIFATIDA

Tarixiy asarlar islom manbashunosligida katta ahamiyatga ega bo'lgan manbalar turkumi sanaladi. Barcha manbalar singari ular mazmun va tarkib jihatdan an'anaviy shaklga ega. Qomusiy olim Abu Rayhon Beruniy (973-1048) qalamiga mansub «**Osorul-voqiyau**» asari dinshunoslik, islomshunoslik sohalari bo'yicha nodir qimmatli manba sanaladi. Unda qadimgi O'rta Osiyo, Yumon, Eron, Hind, nasroniy, yahudiy va boshqa xalqlarning islomiyatgacha bo'lgan tarixi, urf-odatlari, bayramlari va asosan vaqtni hisoblash, taqvim-xronologiyu to'g'risida mukammal ma'lumot beradi.

Abul-Abbos Ahmad ibn Abu Ya'qub ibn Ja'far ibn Yahy ibn Yadin Kotib Abbosiy Ya'qubiyning «**Kitobul-buldun**» asarida arablar qo'l ostidagi mamlakatlarning geografik holati, yirik shaharlar va qal'alari, aholisi va ularning asosiy mashg'uloti, urf-odatlari, o'sha mamlakattan olinadigan xirojning ummiy miqdori haqida qimmatli ma'lumotlar keltiriladi.

TAZKIRA VA MANOQIBLARINING MANBASHUNOSLIGIDA TUTGAN O'RNI.

Tarix sohasida turli davrlardagi shaxslar va ijod ahlining hayoti va tarixini o'rganishda tazkiralardan umimi foydalanib kelinmoqda. Tazkiralarning tahlili shuni ko'rsatadiki, ular orqali nafqat madaniy hayot, balki davr ruhini ham baholash mumkin. Ular orasida hukmdorlarning topshirig'i va homiyligida yaratilgani yoki shaxsiy tashabbus asosida avvalgi tazkiralarni davom ettirish yoki to'ldirish maqsadida yozilgani ham mavjud. Tazkiralarni asosan shoirlar, xattonlar, tarixchilar yozgan va XX asming o'rtaasigacha davom etgan.

MANTIQ ILMI MANBALARI

Qadimgi Gresiyada shakllangan mantiq ilmi Oʻrta asrlarda yangi mazmun bilan boyildi. X-XI asrlarda Sharq mamlakatlarida xususan, Oʻrta Osiyoda falsafiy va mantiqiy taʼlimotlarning rivojlanishiga qadimgi yunon, xind mutafakkirlari asarlarining koʻplab tarjima qilinishi ijobiy taʼsir koʻrsatadi.

Mantiq masalalarini keng va izchil tadqiq etgan mutafakkir Al-Forobiy (873-950)dir. Forobiy asarlarining katta qismi falsafa va mantiq ilmiga oʻttir. X asrga kelib Abu Abdulloh al-Xorazmiyning "Mafoth-al-ulum" (Ilmlar kalitlari) asaridagi fanlar klassifikatsiyasida mantiq ilmiga alohida oʻrin berilgan.

ADABIY MANBALAR MANBASHUNOSLIK MANBASII SIFATIDA

Sharq mumtoz adabiyoti namoyandalariining asarlari, jumladan, Saʼdiy Sheroziyning 1636 yilda koʻchirilgan "Kulliyot'i", Abdurahmon Jomiyning "Tuhfat ul-ahror" asarining 1578 yilga taalluqli nodir qoʻlyozma nusxasi, Nizomiy Ganjaviyning "Maxzan ul-asror" (XVI), Husrav Dehlaviyning "Xamsa" (1575) asarlari nusxasi, shuningdek, Figʻoniy, Nozim Hiraviy, Abdulloh Xotifiy, Xusayn al-Koshifiy, Temurshoh Afgʻoniy va boshqa shoir hamda adiblarning nodir qoʻlyozmalari adabiy manba sifatida islom manbashunosligida oʻziga xos mavqegaga ega.

ODOB-AXLOQQA OIID ASARLAR

Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Najmiddin Kubro, Muhammad Porso, Abdurahmon Jomiy va boshqa mutafakkir allomalimizning oʻnlab asarlarida odob-axloqning goʻzal namunalarini koʻrish mumkin. Jumladan,

1. Imom Buxoriyning "**Al-adab al-mufrad**" hadislar toʻplami
2. Abu-Lays as-Samarqandiyning "**Tanbeh ul-gʻofflin**"
3. Imom Gʻazzoliyning "**Mukoshafat ul-qulub**"
4. Ahmad Yugnakiyning "**Hibat ul-haqoyiq**"
5. Abu Hafis Nasafiyning «**Kitob al-xutab al-jiyod il-jumʼa val-aʼyod**» («Jumʼa va iyd uchun sara xutbalar»),
6. Tafazoniyning "**Odob ul-munozara**" ("Munozara olib borish koidalari"),
7. Navoiy (**Majolis un-nafois**) asarlarida yuksak insoniy fazilatlar tarannum etilgan.

III. ISLOMSHUNOSLIK FANINING ASOSIY QISMI

ISLOMSHUNOSLIK KURSINING MAQSD VA VAZIFALARI.

Islomshunoslik kursining maqsad va vazifalari. Islom tarixini oʻrganishning muhim omillari. Islom tarixini oʻrganishdagi arab va gʻarb yondashuvi.